

Душанка Звекић-Душановић

О НЕКИМ АСПЕКАТСКИМ АЛТЕРНАЦИЈАМА У МАЂАРСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

У раду се описује један мањи сегмент проблематике глаголског вида и аспекта на релацији мађарски – српски језик. Прихватајући став мађарских лингвиста да се аспект испољава на реченичном нивоу, те да на његову интерпретацију утичу различита синтаксичка средства, у раду се истражује утицај типа спацијалне одредбе на реченични аспект. Анализи су подвргнути мађарски глаголи за означавање положаја тела *áll*, *ül* и *fekszik*, којима у српском одговарају индирективни глаголи *сјајајти*, *сегејти* и *лежајти*, али и директивни *сјајати/сјајати*, *сесјати/сегати* и *лећи/лејати*.

Кључне речи: српски језик, мађарски језик, контрастивна анализа, глаголски вид, глаголски аспект, спацијалност.

This paper describes a small segment of the problematics concerning verb aspect and Aktionsart in the relation Hungarian – Serbian. Accepting the opinion of Hungarian linguists that aspect is realized on the sentential level and that its interpretation is conditioned by different syntactic means, the paper investigates the influence of the types of spatial adjuncts on the sentential aspect. The analysis encompasses the Hungarian verbs expressing bodily posture *áll*, *ül* and *fekszik*, whose Serbian counterparts are indirective verbs *stajati*, *sedeti* and *ležati*, but also the directive ones *stati/stajati*, *sesti/sedati* i *leći/legati*.

Key words: Serbian, Hungarian, contrastive analysis, verb aspect, Aktionsart, spatiality.

1. Увод. Мађарски и српски језик у мноме се разликују када је у питању исказивање глаголског вида/аспекта. Разлике у систему ова два језика одражавају се на тумачење овог феномена, његову типологију и терминологију.

У фокусу овога рада јесте опис једног мањег сегмента ове проблематике – утицај типа спацијалне одредбе на аспектску интерпретацију синтаксичких структура с мађарским глаголима којима се означава положај тела ('testtartást kifejező igék' (Sipos 2019: 299)), као што су *áll*, *ül* и *fekszik*. Полазећи, дакле, од мађарског језика показаше се у којим се синтаксичко-семантичким околностима у српском језику остварују глаголи *сјајајти*, *сегејти* и *лежајти*, а у којима *сјајати/сјајати*, *сесјати/сегати* и *лећи/лејати*.

Примери за овај рад преузети су из електронске базе података мађарских глагола с допунама *Mazsola – a magyar igei bővítményszerkezet vizsgálata*, као и из мађарских студија које се баве овом проблематиком. Мађарски примери наводе се без измена како би се сачувала њихова оригиналност, а превод на српски је аутора овог рада уз проверу од стране изворних говорника мађарског и српског језика.

2. О ГЛАГОЛСКОМ ВИДУ И РЕЧЕНИЧНОМ АСПЕКТУ. И у српском и у мађарском језику постоје глаголи имперфективног и перфективног вида. Најчешће средство перфективизације у оба језика јесте префиксација, што се може илустровати следећим примерима:

(1) *Olvasta az újságot.* (KIEFER 2015: 730)

(1a) *Чуи́шао* је новине.

(2) *Eolvasta az újságot.* (KIEFER 2015: 730)

(2a) *Прочи́шао* је новине.

Ипак, у мађарском је честа појава да се глаголима имперфективног вида исказује завршена радња. На то утичу различита синтаксичка средства, па и шири реченични контекст:

(3) *Írt egy levelet.* (KIEFER 2015: 730)

(3a) *Пи́цао* је писмо.

(4) *Írt egy levelet és hazament.* (KIEFER 2015: 730)

(4a) *Напи́цао* је писмо и отишао кући.

Сматра се (KIEFER 2015: 730) да је глагол и у реченици (3) и у реченици (4) имперфективан, али да је у реченици (4) исказана довршена (перфективна) радња.

Показујући ову ситуацију на различитим примерима Кифер (KIEFER 2015: 730) долази до закључка да се категорија свршености/несвршености не односи само на глаголе, већ зависи од читаве реченице. Зато, уместо о глаголском виду, говори о аспекту, који је синтаксичко-семантичка категорија. Сматра да су аспектске категорије универзалне, а да се разлика између аспектских и неасспектских језика огледа у различитим језичким нивоима на којима се ова појава испољава, морфолошким или синтаксичким. Констатира, такође, да су 'чисти случајеви' ретки. Тако, према његовом мишљењу, мађарски језик није 'чисто аспектски језик' у смислу да на реченични аспект утичу и морфологија глагола и синтаксички елементи.

Једно од средстава перфективизације у мађарском језику јесте и одговарајући тип спацијалне одредбе. Ф. Кифер (KIEFER 2015: 772) ову појаву илуструје следећим примерима:

(5) *Józsí futott.* (KIEFER 2015: 772)

(5a) *Јо́жи је и́рчао.*

(6) *Józsí a konyhába futott.* (KIEFER 2015: 772)

(6a) *Јо́жи је ои́рчао/уи́рчао* у кухињу.

Кифер (KIEFER 2015: 772) примећује да именска реч с лативним наставком *-ba/-be* истовремено одређује и смер кретања и његов циљ, крајњу тачку. Синтагма *a konyhába fut* (у примеру (6)) означава усмерену и ограничену активност, те је ситуација њоме означена свршеног аспекта, док је она у реченици (5) несвршеног аспекта. У српском се ова разлика одражава тако што је еквивалент глагола *fut* без спацијалне одредбе имперфективни глагол *и́рчаи́и* (пример 5a), за разлику од синтагме с лативном одредбом, којој одговарају перфективни глаголи *ои́рчаи́и/уи́рчаи́и* с одредбом у акузативу с предлогом у (пример 6a).

3. О СИСТЕМУ СПАЦИЈАЛНИХ ОДРЕДБИ У СРПСКОМ И МАЂАРСКОМ ЈЕЗИКУ. Мађарски језик карактерише тзв. 'тројност правца' (*irányhármasság*), појава која је најдоследнија у обележавању просторних односа. На основу питања

одакле (*honnan*), *íge* (*hol*) и *куга* (*hová*) постављена је и структура мађарских адвербијала. Одредбе за место се у мађарском најчешће исказују именским речима с падежним наставцима или постпозицијама.¹ Већина падежних наставака и постпозиција управо и постоје у три варијанте, обележавајући на тај начин наведену ‘тројност’:

АБЛАТИВ Előzményhatározók	ЛОКАТИВ ² Tartamhatározók	ЛАТИВ ³ Véghatározók ⁴
<i>honnan?</i> ‘одакле?’ <i>az iskolából</i> jön долази из <i>школе</i> kimászott az asztal alól испузао је <i>испод стола</i>	<i>hol?</i> ‘íge?’ <i>iskolában</i> van налази се у <i>школи</i> <i>az asztal alatt</i> mászott пузао је <i>испод стола</i>	<i>hová?</i> ‘куга?’ <i>iskolába</i> megy одлази у <i>школу</i> bemászott az asztal alá упузао је <i>под сто</i>

У новијој српској лингвистичкој литератури семантичка структура синтаксичких јединица са спацијалним значењем описује се укрштањем два параметра: позиционог и динамичког (Антонић 2005; Пипер 2005; Павловић 2006). Позициони параметар односи се на утврђивање позиције објекта локализације у односу на локализатор, при чему се може разликовати локациона и оријентациона концепција спацијалности. Динамичким се аспектом упућује на промену позиције објекта локализације, карактерише га опозиција индирективност – директивност, а у оквиру директивности разликовање аблативности и адлативности. Показаће се да је за тумачење семантике синтаксичких структура које су предмет овога рада релевантан управо динамички аспект.

У примерима датим у табели 1. уочава се и семантичка компатибилност глагола и спацијалне одредбе. Семантика глагола *jön* (*голазијии*) захтева аблативну, *van* (*налазијии се*) локативну, а *megy* (*оглазијии*) лативну спацијалну одредбу. Некада је управо префикс сигнал одређеног типа директивности. Тако је глагол с префиксом *ki-* (*из-*) компатибилан с аблативном, а глагол с префиксом *be-* (*у-*) с лативном одредбом. Неретко, ипак, сама семантика глагола није довољно прозирна да би се, без контекста, могла предвидети њихова динамичка обележја.

4. О СТАТИЧНОСТИ/ДИНАМИЧНОСТИ ГЛАГОЛА *ÁLL*, *ÜL* И *FEKSZIK*. Т. Форгач (FORGÁCS 1996: 57–58) глаголе посматра из перспективе теорије валенције. Према његовом мишљењу глаголи *áll*, *ül* и *fekszik* располажу с три рекцијске структуре:

(7) Péter áll/ül/fekszik. (FORGÁCS 1996: 57)

(7a) Петар стоји/седи/лежи.

¹ У овом раду се неће разматрати друга језичка средства за исказивање спацијалности.

² Е. Андрић (ANDRIĆ 2002: 140–173) под ‘локативним падежима’ подразумева групу падежних наставака чија је примарна функција обележавање месног или временског односа, независно од критеријума ‘тројности правца’.

³ Термин ‘латив’ употребљава Ј. Вајда (VAJDA 1976: 12). У српској литератури више је познат под називом ‘адлатив’ (Пипер et al. 2005; Павловић 2006).

⁴ Термини су преузети од Б. Кеслер (KESZLER 2000: 430).

(8) Péter valahol áll/ül/fekszik. (FORGÁCS 1996: 57)

(8a) Петар негде стоји/седи/лежи.

(9) Péter valahová áll/ül/fekszik. (FORGÁCS 1996: 57)

(9a) Петар некуда стаје/седа/леже.

Прва два примера представљају статичке конструкције и могу се посматрати као једна структура с факултативним проширком. Разликују се, ипак, у томе што је у првом акценат на самој ситуацији (*Péter áll = nem ül, fekszik, meggy stb.* – *Петар сџоји = не седи, лежи, иде и сл.*), док је у другом акценат управо на месту на којем се она одвија. Трећа је конструкција, према Форгачу, динамична. Овај се аутор не бави аспектским питањем ових структура.

Разматрајући веома подробно феномен аспекта у мађарском језику Б. Немет (NÉMETI 2012) посебну пажњу обраћа на статичност. Ауторка уочава везу између статичности и семантике глагола стања. Једно од својстава стања јесте инхерентна перзистенција, чија је суштина, према ауторки, у томе да постојање/одржавање стања не захтева улагање енергије од стране неког агенса, при чему прекид стања махом настаје услед неког спољашњег утицаја (NÉMETI 2012: 114). Говорећи о инхерентној перзистенцији разматра особености мађарских глагола *áll* (*сџајајџи*), *ül* (*сегејџи*) и *fekszik* (*лежсајџи*), глагола који се могу сврстати у категорију тзв. динамичких стања. Наиме, ове глаголе стручна литература често убраја у специфичну врсту глагола стања. Уколико се инхерентна перзистенција сматра једним од основних критеријума за одређивање глагола стања, глаголи *áll* (*сџајајџи*) и *ül* (*сегејџи*), сматра ауторка, не могу се сврстати у стања, већ најпре у групу хомогених процеса, будући да стајање и седење захтевају улагање одређене енергије. Од ових се разликује појам лежања које не захтева улагање енергије, те се на основу приказаног критеријума глагол *fekszik* (*лежсајџи*) може сврстати међу стања. Б. Немет даје следеће примере:

(10) Anna a kapuban állt. (NÉMETI 2012: 114)

(10a) Ана је стајала у капији.

(11) Pisti a földön ült. (NÉMETI 2012: 114)

(11a) Пишти је седео на земљи.

(12) A kisfiú a fa tövében feküdt. (NÉMETI 2012: 114)

(12a) Дечак је лежао у подножју дрвета.

На основу датог тумачења и наведених примера може се закључити да је Б. Немет имала у виду само статичке конструкције.

И Ф. Кифер (KIEFER 2015: 743–744) уочава специфична обележја ових глагола. Сматра да они припадају прелазној категорији, имају карактеристике и глагола стања, али и радње и збивања. Наиме, глаголе стања карактерише временски интервал који се не може прекинути, што не важи за наведене глаголе. Временска структура ових глагола допушта прекид. Ову карактеристику појашњава следећим примерима:

(13) Pisti egész este ott állt a sarkon. (KIEFER 2015: 743)

(13a) Пишти је цело вече стајао на ћошку.

(14) Anna egész nap az ágyban feküdt. (KIEFER 2015: 743)

(14a) Ана је цео дан лежала у кревету.

Према Ф. Киферу, прва реченица садржи истиниту тврдњу и ако временски интервал о којем је реч важи и за периоде у којима Пишти није стајао на ћошку. Тако и друга реченица остаје истинита и ако је Ана током дана више пута устала из кревета. Ово својство их, каже Кифер, приближава динамичким глаголима. Као што се из примера и објашњења види, он на овом месту не повезује тип спацијалне одредбе с динамичким/нединамичким карактеристикама ове групе глагола.

У српском језику се глаголи *сћајајџи*, *сегејџи* и *лежјајџи* сврставају у глаголе стања (MRAZOVIĆ 2009: 69; ПИПЕР – КЛАЈН 2013: 149). С друге стране, глаголи *сћајџи/сћајајџи*, *сесџи/сегајџи* и *лећу/лејајџи*, на основу описа који даје П. Мразовић (2009: 69),⁵ могу се сврстати у глаголе за означавање радње. Док глаголе *сћајајџи*, *сегејџи* и *лежјајџи* карактерише индирективност, глаголе *сћајџи/сћајајџи*, *сесџи/сегајџи* и *лећу/лејајџи* карактерише директивност, која је специфична утолико што припадају глаголима тзв. глаголима смештања, тј. глаголима финалне директивности, односно глаголима с ослабљеном моториком. Заправо се ови глаголи налазе на граници између директивних и индирективних глагола. Њима „се денотира завршница усмереног кретања, односно почетак мировања у простору” (Павловић 2006: 21).

5. ПРИКАЗ ГРАЂЕ. Преглед ових језичких средстава за исказивање просторних односа и њихових српских еквивалената налазимо код Ј. Вајде (VAJDA 1976) и Е. Андрић (ANDRIĆ 2002; 2008). У наставку ће се узети у обзир њихови налази. Где год је то могуће, тј. ако су заступљени у корпусу, дају се примери у садашњем и прошлом времену како би се видело да ли темпорални аспект утиче на видску интерпретацију. Приказане су оне синтаксичко-семантичке структуре које су пронађене у корпусу и које су комбинабилне са семантиком посматраних глагола.

5.1. ЛОКАТИВНЕ (ИНДИРЕКТИВНЕ) КОНСТРУКЦИЈЕ

5.1.1. Наставком *-ban/-ben* (наставак за инесив) означава се унутрашњи просторни однос. За глаголе у овом раду релевантно је да се њиме изражава стање мировања. У српском му је типичан еквивалент конструкција у + локатив, којом се упућује на унутрашњост локализатора, при чему глаголи уз које стоји имају обележја динамичност (+/-) и директивност (-) (АНТОНИЋ 2005: 283):

(15) Az előszobában álltunk.

(15a) Стајали смо у предсобљу.

(16) Iza ott áll a szobában...

(16a) Иза стоји у соби...

⁵ П. Мразовић глаголе којима се означава радња дефинише на следећи начин: „вољна, свесна физичка или психичка активност вршиоца радње (у реченици субјекта), активност која се најчешће врши с одређеним циљем, при чему увек постоји могућност да се радња изврши или не” (MRAZOVIĆ 2009: 69).

⁶ Будући да мађарски језик не познаје граматички род, приликом превођења се није могло знати који је род у питању. Определила сам се за мушки род као неутралан.

(17) A cukrászdában ültek.	(17a) Седели су у посластичарници.
(18) ...ül a csónakban...	(18a) ...седи у чамцу...
(19) A szobámban feküdtem...	(19a) Лежао ⁶ сам у својој соби.
(20) Az ágyban fekszik...	(20a) Лежи у кревету...

5.1.2. Наставком *-n/-on/-en/-ön* (наставак за супресив) означава се спољашњи просторни однос. За наше примере релевантно је да се њиме изражава површина на којој се нешто налази у стању мировања. У српском му је типичан еквивалент *на* + локатив, којим се упућује на горњу површину локализатора, такође се јавља уз глаголе с обележјима динамичност (+/-) и директивност (-) (Антонић 2005: 283):

(21) Álltam a hegyen...	(21a) Стајао сам на брду...
(22) ...a küszöbön áll...	(22a) ...стоји на прагу...
(23) A hátsó ülésen már ül valaki.	(23a) На задњем седишту неко већ седи.
(24) Az ágy szélén ült...	(24a) Седео је на ивици кревета...
(25) A felső ágyon fekszik...	(25a) Лежи на горњем кревету...
(26) ...feküdt a földön...	(26a) ...лежао је на земљи...

5.1.3. Наставком *-nál/-nél* (наставак за адесив) означава се шири степен спољашњих просторних односа. Такође може изражавати стање мировања у близини појма обележеног овим падежом. У српском су му еквиваленте предлошко-падежне конструкције *код/близу/крај/го/ћоред* + генитив, уз + акузатив и *за* + инструментал. И. Антонић (2005: 148) генитив с овим предлозима сврстава у конструкције којима се исказује неусмереност, док код С. Павловића (2006: 50) налазимо да су директивно неутралне. С обзиром на критеријум статичан/динамичан глагол, предлози *го* и *код* захтевају статичан глагол, а предлози *крај* и *ћоред* дозвољавају и статичан и динамичан глагол (Антонић 2005: 149). Генитив с предлогом *близу* садржи податак о проксималности (Антонић 2005: 148). Акузатив с предлогом *уз* по правилу се јавља уз динамичне глаголе, али се, ређе, може појавити и уз неке глаголе с обележјем динамичност (-) када се ради о „значању посредне просторне локализације са обележјем просторне удаљености типа проксималност (непосредна близина)” (Антонић 2005: 216).⁷ Могућност комбиновања акузатива с предлогом *уз* с глаголима мировања бележи и Н. Арсенијевић (2003: 192), и као типичне наводи управо глаголе *сћајајши*, *седејши* и *лежјајши*. Инструменталом с предлогом *за* имплицира се значење ‘поред’, именицама се означава локализатор типа *сћо*, *машина*, *клавир*, *волан* и уз статичне глаголе формирају ‘идиоматизоване структуре’ (Антонић 2005: 249).

(27) Állok az ablaknál...	(27a) Стојим поред прозора...
(28) Álltunk a kútnál...	(28a) Стајали смо код бунара...

⁷ И Антонић (2005: 216) сматра да је данас ова конструкција с наведеним значењем ретка, да се среће у језику писаца, а наводи примере управо с глаголима *лежјајши* и *седејши*.

(29) Ülök az asztalnál...	(29a) Седим за столом...
(30) ...ült a lábánál...	(30a) ...седео му је крај ногу...
(31) ...a lábánál fekszik...	(31a) ...лежи му уз ногу...
(32) Itt feküdt, a küszöbnél...	(32a) ...лежао је овде, поред прага...

5.1.4. Постпозицијом *mellett* означава се шири степен спољашњих просторних односа. Нешто се налази поред именице којој се постпозиција прикључује. Еквиваленти су јој конструкције *йорег/крај* + генитив. Генитивом с наведеним предлозима означава се неусмереност у простору, а обзиром на критеријум статичан/динамичан глагол предлози *крај* и *йорег* су необележени (Антонић 2005: 149).

(33) Az ágy mellett áll.	(33a) Стоји поред кревета.
(34) A felesége mellett állt...	(34a) Стајао је поред своје жене...
(35) Ül az ágy mellett.	(35a) Седи поред кревета.
(36) A sofőr mellett ültem...	(36a) Седео сам поред возача...
(37) Feküdtem Anna mellett...	(37a) Лежао сам поред Ане...
(38) Miklós az öccse mellett feküdt...	(38a) Миклош је лежао поред свог млађег брата...

5.1.5. Постпозицијом *alatt* означава се шири степен спољашњих месних односа. Нешто се налази испод именице којој се постпозиција прикључује. Еквиваленти су јој конструкције *исйог* + генитив и *йог* + инструментал. Генитив с предлогом *исйог* неутралан је с обзиром на обележја места целог тока предикације, адлативност, аблативност и перлативност (Антонић 2005: 150). Инструментал с предлогом *йог*, за разлику од конструкције с генитивом, има обележје места целог тока предикације (+) (Антонић 2005: 250). Имајући у виду семантику управног глагола, у примерима који следе наведене конструкције могу се сматрати синонимичним.⁸

(39) ...állnak a nagy fa alatt...	(39a) ...стоје испод великог дрвета...
(40) Álltak hármán egy esernyő alatt...	(40a) Троје их је стајало под једним кишобраном...
(41) Bender a napernyő alatt ül...	(41a) Бендер седи испод сунцобрана...
(42) A barackfa alatt ültünk...	(42a) Седели смо испод дрвета кајсије...
(43) ...pontosan a polc alatt fekszik.	(43a) ...лежи тачно испод полице.
(44) Sárga takaró alatt feküdt...	(44a) Лежао је испод жутог покривача...

5.1.6. Постпозицијом *felett* (*fölött*) означава се шири степен спољашњих месних односа. Нешто се налази изнад именице којој се постпозиција при-

⁸ Ова констатација важи и за одељке 5.1.6., 5.1.7., 5.1.8. и 5.1.9. овога рада. Синонимичним се могу сматрати спацијални генитив с предлозима *исйог*, *изнаг*, *исйрег*, *иза*, *између* и спацијални инструментал с предлозима *йог*, *наг*, *йрег*, *за*, *међу* уз индирективне глаголе *сйајајйи*, *седејйи* и *лежййи*.

кључује. Еквиваленти су јој конструкције *изнад* + генитив и *над* + инструментал. И генитив с предлогом *изнад* неутралан је с обзиром на обележја место целог тока предикације, адлативност, аблативност и перлативност (Антонић 2005: 150). Инструментал с предлогом *над*, за разлику од конструкције с генитивом, има обележје место целог тока предикације (+) (Антонић 2005: 250).

(45) ...áll a koporsó felett...	(45a) ...стоји над ковчегом...
(46) Álltak a sír fölött...	(46a) Стајали су над гробом...
(47) Közvetlenül a víz fölött ülünk...	(47a) Седимо тачно изнад воде...
(48) ...ott ült hajdani városok felett...	(48a) ...седео је тамо изнад некадашњих градова...
(49) Vattás köd feküdt a nádasok felett.	(49a) Магла као вата лежала је над тршчаком.
(50) ...a kabala fölött oldalra kinyúlva feküdt.	(50a) ...лежао је над кабалом, испружен постранице.

5.1.7. Постпозицијом *előtt* означава се шири степен спољашњих месних односа. Нешто се налази испред именице којој се постпозиција прикључује. Еквиваленти су јој конструкције *испред* + генитив и *пред* + инструментал. Генитив с предлогом *испред* такође је неутралан с обзиром на обележја место целог тока предикације, адлативност, аблативност и перлативност (Антонић 2005: 150). Инструментал с предлогом *пред*, за разлику од конструкције с генитивом, има обележје место целог тока предикације (+) (Антонић 2005: 250).

(51) ...az ajtó előtt áll...	(51a) ...стоји пред вратима...
(52) A ház előtt álltam...	(52a) Стајао сам испред куће...
(53) Ülök a tévé előtt...	(53a) Седим испред телевизора...
(54) ...ült a kályha előtt...	(54a) ...седео је испред пећи...
(55) ...ott fekszik a kút előtt.	(55a) ...лежи тамо испред бунара.
(56) ...a zárt kávéház előtt feküdtek.	(56a) ...лежали су испред затворене кафане.

5.1.8. Постпозицијом *mögött* означава се шири степен спољашњих месних односа. Нешто се налази иза именице којој се постпозиција прикључује. Еквиваленти су јој конструкције *иза* + генитив и *за* + инструментал. Генитив с предлогом *иза* такође је неутралан с обзиром на обележја место целог тока предикације, адлативност, аблативност и перлативност (Антонић 2005: 150). Инструментал с предлогом *за*, за разлику од конструкције с генитивом, има обележје место целог тока предикације (+) (Антонић 2005: 250).

(57) A hátam mögött állnak...	(57a) Стоје ми иза леђа...
(58) ...álltam az ajtó mögött...	(58a) Стајао сам иза врата...

(59) A taxis mögött ül...	(59a) Седи иза таксисте...
(60) A hátad mögött ültünk...	(60a) Седели смо ти иза леђа...
(61) A ház mögött fekszik a napon.	(61a) Лежи на сунцу иза куће.
(62) A nő a férfi mögött feküdt...	(62a) Жена је лежала иза мушкарца...

5.1.9. Постпозицијом *között* (*közt*) означава се унутрашњи месни однос, тј. да се нешто налази између именица уз које стоји. Српски еквиваленти оавке мађарске структуре су *између* + генитив или *међу* + инструментал. Обе конструкције сврстане су у средства за исказивање неусмерености. Сматра се да генитив с предлогом *између* може бити замењен инструменталом с предлогом *међу* „уз напомену да код генитива поред идентификације места постоји и представа о одмеравању места према крајњим границама с обе стране, а инструменталом се остварује искључиво идентификација места без представе о оавком одмеравању” (Антонић 2005: 149–150).

(63) ...hogy ne a nevelők közt álljon...	(63a) ...да не би стајао међу васпита-
чима...
(64) ...ott állt a két író közt...	(64a) ...стајао је између два писца...
(65) Ott ül a jövődő nászai között...	(65a) Седи тамо међу будућим прија-
тељима...
(66) Közte és a magas néger között
ültem.	(66a) Седео сам између њега и високог
црнца.
(67) ...két férfi között egy szőke hajú nő
fekszik.	(67a) ...између два мушкарца лежи јед-
на плавуша.
(68) A ceruzák, bögrék, kanalak között
feküdtek...	(68a) Лежали су међу оловкама, шо-
љама, кашикама...

5.1.10. Постпозицијом *körül* означава се шири степен спољашњих ме-
сних односа. Нешто се налази око именице којој се постпозиција прикљу-
чује. Еквивалент јој је конструкција *око* + генитив, којом се, по правилу,
означава неусмереност у простору.

(69) Egyre többen állnak a lány körül.	(69a) Све више њих стоји око девојке.
(70) Az asztal körül álltak..	(70a) Стајали су око стола...
(71) Ülnek a láng körül.	(71a) Седе око ватре.
(72) Az asztal körül ültünk...	(72a) Седели смо око стола...
(73) ...fekszenek a kihamvadt tűz körül.	(73a) ...леже око угашене ватре.
(74) ...feküdtek a tábor körül...	(74a) ...лежали су око кампа...

5.2. ЛАТИВНЕ/АДЛАТИВНЕ КОНСТРУКЦИЈЕ. Парадигма могућих српских екви-
валената сложенија је у овој групи у односу на претходну. Наиме, оствариве
су и перфективне и имперфективне варијанте директивних глагола *сѣиати*/
сѣијати, *сесѣи*/*сегати* и *лећи*/*лејати*. Шири контекст, ред речи, темпорал-
ни модификатори, интонација поузданије би разрешили ову дилему, али су
у раду издвојени минимални реченични модели, те остаје могућност за

различиту интерпретацију. Начелно се може рећи да је перфективна варијанта резервисана за ситуацију у прошлом времену, а имперфективна за ситуацију актуелну у моменту говора,⁹ стога ће се оне узети као еквиваленти. Оно што обједињује обе варијанте јесте обележје директивности, у питању су динамични глаголи, перфективност/имперфективност глагола не утиче на тип спацијалне одредбе.

5.2.1. Наставком *-ba/-be* (наставак за илатив) означава се унутрашњи просторни однос, тачније да се нешто из спољњег простора креће ка унутрашњости. Стоји уз динамичне глаголе. У српском му је типичан еквивалент конструкција *y + акузатив*, којом се обележава усмереност, приближавање локализатору с податком о досезању циља. Глагол носи обележја динамичност (+) и директивност (+), а предлог *y* показује да је циљ унутрашњост локализатора (АНТОНИЋ 2005: 213).

(75) Patrick Roy áll a kapuba...	(75a) Патрик Роа стаје у гол...
(76) A civilruhás a sarokba állt...	(76a) Човек у цивилу стао је у ћошак...
(77) ...a fotelba ül...	(77a) ...седа у фотељу...
(78) ...taxiba ültünk...	(78a) ...сели смо у такси...
(79) ...ágyába fekszik...	(79a) ...леже у кревет...
(80) ...fübe feküdt...	(80a) ...легао је у траву...

5.2.2. Наставком *-ra/-re* (наставак за сублатив) означава се спољашњи просторни однос. Изражава кретање, усмереност ка површини појма исказаног сублативом и крајњи циљ кретања. Најчешћи еквивалент му је у српском конструкција *na + акузатив*, која има обележја идентична претходном моделу, с тим да предлог *na* показује да је циљ, најчешће, горња површина локализатора (АНТОНИЋ 2005: 213).

(81) ...a párkányra áll...	(81a) ...стаје на симс...
(82) A nagy Tiborc a vállára állt...	(82a) Велики Тиборц му је стао на рамена...
(83) ...a földre ül...	(83a) ...седа на земљу...
(84) ...a küszöbre ült.	(84a) ...сео је на праг.
(85) ...hasra fekszik...	(85a) ...леже на стомак...
(86) ...az ágyra feküdtem...	(86a) ...легао сам на кревет...

⁹ Колики је уплив контекста, неких синтаксичких елемената, али и специфичних правила посматраних језика, а који могу утицати на различиту интерпретацију, илустроваћу с неколико примера. У мађарском се презент често употребљава за исказивање будућности, док је у српском чешћи футур, имперфективном *ül* одговара перфективно *sesíui*: *...majd vasárnap autóbá ül.* – *úa ће у недељу сесíи у ауíи*. Уплива може имати и тип временске реченице, тј. одговарајући везник: *...amíg a helyére ültem...* – *...док сам сегдао на њеíово месíио...*; *...amint a pianínó elé állt.* – *чим је сíиáo íред íијаниíио*. Утицај временске одредбе показују следећи примери: *...mert gyakran lóra ülték.* – *...јер су чесíио сегдали на коíе*; *...hasra is feküdt egyszer...* – *...једном је легао и на сíиомак...*

5.2.3. Наставком *-hoz/-hez/-höz* (наставак за алатив) означава се шири степен спољашњих месних односа. Карактерише га усмереност кретања или вршења неке радње ка близини неког појма. У српском су му еквиваленти конструкције *go/kog/близу/крај/ћорег* + генитив, *уз/за* + акузатив. И. Антонић (2005) генитив с овим предлозима сврстава у конструкције којима се исказује неусмереност, док код С. Павловића (2006) налазимо да су директивно неутрални (уп. тачку 4.1.3. овог рада). Акузативом с овим предлозима означава се адлативност. Предлог *уз* указује на бочну страну „првенствено када је живи локализатор, или неспецификована страна, када је неживи локализатор” (Антонић 2005: 215). И. Антонић напомиње да предлог *уз* употребљен уз вертикалне локализаторе носи обележје просторне удаљености типа проксималност (непосредна близина). Предлогом *за* означава се задња страна локализатора. И. Антонић (2005: 215) примећује да је та конструкција врло ретка у савременом језику, али да се доследно задржава уз локализаторе типа *сво, њрџеза, машина, клавиr* и сл., и да има значење сасвим нарочитог просторног односа.

(87) A falhoz állnak...

(87a) Стају до зида...

(88) A kerítéshez állt.

(88a) Стао је уз ограду.

(89) A lábához ül...

(89a) Седа му уз ногу...

(90) A zongorához ültem...

(90a) Сео сам за клавиr...

(91) Hozzám fekszik...

(91a) Леже поред мене...

(92) ...aztán egymáshoz feküdtek...

(92a) ...онда су легли једно уз друго...

5.2.4. Постпозицијом *mellé* означава се да је нешто усмерено да заузме место поред именице уз коју стоји. Еквиваленти су јој *ћорег/крај* + генитив и *уз* + акузатив. Проблем исказивања адлативности генитивном конструкцијом примећује Е. Андрић (ANDRIĆ 2002: 89) која, у недостатку једнозначног еквивалента, нуди прецизирање у загради: *(go)ћорег* + генитив. Акузатив с предлогом *уз* карактерише усмереност адлативног типа, глагол носи обележје динамичност (+) и директивност (+), а оријентир је бочна страна локализатора (Антонић 2005: 215).

(93) Abed az ágya mellé áll...

(93a) Абед стаје поред њеног кревета...

(94) Adam a zongora mellé állt...

(94a) Адам је стао поред клавира...

(95) ...az ablak mellé ülünk.

(95a) ...седамо поред прозора.

(96) A detektív mellé ült.

(96a) Сео је поред детектива.

(97) ...és az ura mellé fekszik.

(97a) ...и леже поред господара.

(98) A ló mellé feküdt...

(98a) Легао је поред коња...

5.2.5. Постпозицијом *alá* означава се да је нешто усмерено испод именице уз коју стоји. Еквиваленти су му *исћог* + генитив и *ћог* + акузатив. Генитив с предлогом *исћог* неутралан је с обзиром на обележја места целог тока предикације, адлативност, аблативност и перлативност (Антонић 2005: 150). Е. Андрић (ANDRIĆ 2002: 89) нуди прецизирање у загради: *(go)исћог* +

генитив. Акузатив с предлогом *íod* карактерише усмереност адлативног типа, глагол носи обележје динамичност (+) и директивност (+), а оријентир је доња страна локализатора (Антонић 2005: 215). Имајући у виду семантику управног глагола, у примерима који следе наведене конструкције могу се сматрати синонимичним.¹⁰

(99) Gyorsan a Mária-kép alá állt...	(99a) Стаје брзо испод слике Марије...
(100) A fa alá állt...	(100a) Стао је под дрво...
(101) Ülök a hid alá...	(101a) Седам испод моста...
(102) ...és az ablak alá ült...	(102a) ...па је сео испод прозора...
(103) ...éjjel az ágy alá feküdtem...	(103a) ...ноћу сам легао под кревет...
(104) A véreb a kocsí alá feküdt...	(104a) Ловачки пас је легао под кола...

5.2.6. Постпозицијом *fölé* означава се да је нешто усмерено изнад именице уз коју стоји. Еквиваленти су јој је *изнад* + генитив и *над* + акузатив. Генитив с предлогом *изнад* неутралан је с обзиром на обележја место целог тока предикације, адлативност, аблативност и перлативност (Антонић 2005: 150). Е. Андрић (ANDRIĆ 2002: 89) нуди прецизирање у загради: *(go)изнад* + генитив. Акузатив с предлогом *над* карактерише усмереност адлативног типа, глагол носи обележје динамичност (+) и директивност (+), а оријентир је горња страна локализатора (Антонић 2005: 215).

(105) ...s egy fényes csillag áll a láng fölé.	(105a) ...и једна сјајна звезда стаје изнад пламена.
(106) Felesége fölé állt.	(106a) Стао је изнад своје жене.
(107) Garfield (...) a fejem fölé ül a párnára.	(107a) Гарфилд седа изнад моје главе на јастук.
(108) ...forró lavór fölé ülte...	(108a) ...сели су изнад врућег лавора... ¹¹

5.2.7. Постпозицијом *elé* означава се да је нешто усмерено испред именице уз коју стоји. Еквиваленти су јој *испрег* + генитив и *прег* + акузатив. Генитив с предлогом *испрег* неутралан је с обзиром на обележја место целог тока предикације, адлативност, аблативност и перлативност (Антонић 2005: 150). Е. Андрић (ANDRIĆ 2002: 89) нуди прецизирање у загради: *(go)испрег* + генитив. Акузатив с предлогом *прег* карактерише усмереност адлативног типа, глагол носи обележје динамичност (+) и директивност (+), а оријентир је предња страна локализатора (Антонић 2005: 215).

(109) ...a tükör elé állt...	(109a) ...стаје пред огледало...
(110) ...autójuk elé állt.	(110a) ...стао је испред њиховог аута...

¹⁰ Ова констатација важи и за одељке 5.2.6., 5.2.7., 5.2.8. и 5.2.9. овога рада. Синонимичним се могу сматрати спацијални генитив с предлозима *исíод*, *изнад*, *исíпрег*, *иза*, *између* и спацијални акузатив с предлозима *íод*, *над*, *прег*, *за*, *међу* уз директивне глаголе *сíаа́йи/сíаа́йи*, *сесíа́йи/сеса́йи*, *ле́йи/ле́а́йи*.

¹¹ У корпусу није забележен глагол *fekszik* с постпозицијом *fölé*.

(111) ...a tükör elé ül...	(111a) ...седа испред огледала...
(112) ...és a térkép elé ült.	(112a) ...па је сео испред карте.
(113) És mégsem fekszem a villamos elé.	(113a) Па ипак нећу лећи пред трамвај.
(114) A kutyám a lábam elé feküdt.	(114a) Пас ми је легао испред ногу.

5.2.8. Постпозицијом *mögé* означава се да је нешто усмерено иза именице уз коју стоји. Еквиваленти су јој је *иза* + генитив и *за* + акузатив. Генитив с предлогом *иза* неутралан је с обзиром на обележја места целог тока предикације, адлативност, аблативност и перлативност (Антонић 2005: 150). Е. Андрић (ANDRIĆ 2002: 89) нуди прецизирање у загради: (*go*)*иза* + генитив. Акузатив с предлогом *за* карактерише усмереност адлативног типа, глагол носи обележје динамичност (+) и директивност (+), а оријентир је задња страна локализатора (Антонић 2005: 215).

(115) Seres háta mögé állok...	(115a) Стајем иза Шерешевих леђа...
(116) ...s Eszter mögé állt.	(116a) ...па је стао иза Естере.
(117) ...a vezetőülés mögé ülök...	(117a) ...седам иза возачевог седишта...
(118) Tímár a lány mögé ült.	(118a) Тимар је сео иза девојке.
(119) Az asszony mögé feküdt...	(119a) Легао је иза жене... ¹²

5.2.9. Постпозицијом *közé* означава се унутрашњи месни однос, исказује се да је нешто усмерено између именица иза којих стоји. Еквиваленти су јој *између* + генитив и *међу* + акузатив. Проблем исказивања адлативности конструкцијом *између* + генитив примећује Е. Андрић (ANDRIĆ 2002: 89) која, у недостатку једнозначног еквивалента, нуди прецизирање у загради: (*go*)*између* + генитив. Акузатив с предлогом *међу* карактерише усмереност адлативног типа, глагол носи обележје динамичност (+) и директивност (+). Предлог *међу* знак је интерлокализације и јавља се у случају више локализатора или делова једног локализатора (Антонић 2005: 215).

(120) Elemér a térdei közé áll.	(120a) Елемер му стаје између колена.
(121) ...utána állt a hivatásosok közé.	(121a) ...затим је стао међу професионалце.
(122) Egyik az asztal alá ül (...), Bedzsó a fal meg a konyhaszekrény közé.	(122a) Један седа испод стола (...), Беџо између зида и креленца.
(123) Két ág közé ült.	(123a) Сео је између две гране.
(124) ...sort fekszenek két bokor közé...	(124a) ...редом лежу између два жбуна...
(125) ...a végén néhány fadeszka közé feküdt...	(125a) ...на крају је легао између неколико дасака...

5.2.10. Постпозицијом *köré* означава се да се нешто креће да заузме место око именице уз коју стоји. Еквивалент јој је предлошко-падежна конструкција *око* + генитив, којом се примарно означава неусмереност, али у

¹² У корпусу није забележен пример с глаголом *fekszik* у презенту с постпозицијом *mögé*.

случају посматраних глагола управо њихова семантика показује да је могућа и директивна интерпретација.¹³ Проблем исказивања адлативности овом конструкцијом примећује и Е. Андрић (ANDRIĆ 2002: 89) која, у недостатку једнозначног еквивалента, нуди прецизирање у загради: (go)око + генитив.

(126) ...nemsokára gyűrűbe állnak a falu köré. (126a) ..ускоро ће стати укруг око села.

(127) Nagy tisztelettel álltak (...) HULAF BILGERLAND köré. (127a) С великим поштовањем стали су око HULAF BILGERLAND-а.

(128) ...és a terített asztal köré ülnek. (128a) ...па седају око постављеног стола.

(129) Ismét a kisasztal köré ültünk... (129a) Поново смо сели око сточића...

6. ЗАКЉУЧАК. На основу овога што је приказано може се рећи да на директивност мађарских глагола *áll*, *ül* и *fekszik* непосредно утиче тип спацијалне одредбе. Њима у српском одговарају и индирективни *сѣјајати*, *сегејати* и *лежати*, али и глаголи финалне директивности *сѣјати/сѣјајати*, *сесјати/сегати* и *лећи/лејати*. Индирективни су истовремено и имперфективни, док директивни, у зависности од темпоралне ситуације и других синтаксичких елемената, могу бити и перфективни и имперфективни.

Недвосмислено индирективне спацијалне конструкције су: локатив с предлозима *у* и *на*, инструментал с предлозима *за*, *међу*, *ћод*, *ћред* и *над*, које се остварују уз имперфективне глаголе *сѣјајати*, *сегејати* и *лежати*. Недвосмислено директивне конструкције и то лативног/адлативног типа представља акузатив с предлозима *у*, *на*, *за*, *међу*, *ћод*, *ћред* и *над*, и оне се остварују уз перфективне и имперфективне глаголе *сѣјати/сѣјајати*, *сесјати/сегати* и *лећи/лејати*. Остале забележене могућности су необележене с обзиром на критеријум директивности. Тако је генитив с предлозима *исћод*, *исћред*, *изнад*, *иза*, *код*, *близу*, *крај*, *до* (са значењем *близу*), *ћоред*, *између* и *око* необележен, као и акузатив с предлогом *уз*, стога се остварују уз све наведене глаголе.

На крају се може констатовати да у мађарском језику тип спацијалне одредбе једнозначно одређује семантику посматраних глагола, те има уплива и на аспектску интерпретацију реченице, за разлику од српског у којем постоје и оне предлошко-падежне конструкције на основу којих се не могу предвидети обележја глагола. Да ли ће спој глагола и спацијалне одредбе имати обележје директивности/индирективности у тим случајевима зависи од семантике управног глагола.

ИЗВОР

Mazsola – a magyar igei bővítményszerkezet vizsgálata. corpus.nytud.hu/cgi-bin/mazsola/mazsola_hun.pl

¹³ И. Антонић наводи пример *Деца су ћосегала око сѣола* (2005: 149).

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- АНТОНИЋ, Ивана. Синтаксис и семантика падежа. Предраг Пипер, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић. *Синтаксис савременог српског језика. Простја реченица*. Београд – Нови Сад: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска, 2005, 119–300.
- АРСЕНИЈЕВИЋ, Нада. Акузатив с предлогом у савременом српском језику (I). *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* XLVI/1 (2003): 107–263.
- ПАВЛОВИЋ, Слободан. *Дейтерминативни падежи у старосрпској пословној правој писмености*. Нови Сад: Матица српска, 2006.
- ПИПЕР, Предраг. Семантичке категорије у простој реченици: Синтаксичка семантика. Предраг Пипер, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић. *Синтаксис савременог српског језика. Простја реченица*. Београд – Нови Сад: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска, 2005, 575–982.
- ПИПЕР, Предраг, Иван Клајн. *Нормативна граматика српског језика*. Нови Сад: Матица српска, 2013.

*

- ANDRIĆ, Edita. *Leksikologija i morfologija mađarskog jezika*. Novi Sad: Filozofski fakultet, Odsek za hungarologiju, 2002.
- ANDRIĆ, Edita. *Struktura sintagmi i rečenica u savremenom mađarskom jeziku*. Novi Sad: Filozofski fakultet, Odsek za hungarologiju, 2008.
- FORGÁCS, Tamás. *A valenciaelmélet nyelvtörténeti alkalmazásának elméleti és gyakorlati kérdései*. Szeged, 1996. <<https://core.ac.uk>>
- KESZLER, Borbála. A határozók. Balog Judit, Haader Lea, Keszler Borbála et al. *Magyar grammatika*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 2000, 423–443.
- KIEFER, Ferenc. Az aspektus és a mondat szerkezete. In: Bánréti Zoltán, Kenesei István, Kiefer Ferenc, É. Kiss Katalin et. al. *Strukturális magyar nyelvtan. I. kötet. Mondattan*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2015, 729–809. <<http://www.nytud.mta.hu>> smny > mondattan>
- MRAZOVIĆ, Pavica, Zora VUKADINOVIĆ. *Gramatika srpskog jezika za strance*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2009.
- NÉMETH, Boglárka. *Az aspektus a magyar nyelvben. Különös tekintettel a statikusságra. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 144*. Budapest: Tinta Könyvkiadó, 2012.
- SIPOS, Mária. 2 in 1 – A szinjai hanti lokatív mondatok egyik kvázikopolujáról. In: Forgács Tamás, Németh Miklós, Sinkovics Balázs szerk. *A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei X*. Szeged: SZTE BTK Magyar Nyelvészeti Tanszék, 2019, 299–310.
- VAJDA, Jožef. *Padežne mesne i vremenske konstrukcije. Kontrastivna gramatika srpskohrvatskog i mađarskog jezika 4*. Novi Sad: Institut za hungarologiju, 1976.

Dušanka Zvekić-Dušanović

ON SOME ASPECTUAL ALTERNATIONS IN HUNGARIAN AND SERBIAN

Summary

This paper analyzes a segment of the problematics concerning verb aspect and Aktionsart in the relation Hungarian – Serbian: the Hungarian verbs expressing bodily posture *áll, ül* and *fekszik*, whose Serbian counterparts are indirective verbs *stajati, sedeti* and *ležati*, but also the directive ones *stati/stajati, sesti/sedati* i *leći/legati*. The analysis is focused on the influence of the types of spatial adjuncts on the semantic interpretation of the aforementioned Hungarian verbs, which determine the sentential aspect. The author concludes that the type of spatial adjunct determines the directivity of the verbs *áll, ül* and *fekszik*. The Serbian indirective equivalents are imperfective, while the directive ones, depending on the temporal situation and other syntactic elements, can be both perfective and imperfective. The type of spatial adjunct in Hungarian determines semantics of the analyzed verbs, thus influencing the aspectual interpretation of a sentence. Constructions which exhibit a

mutual influence of verb semantics and a spatial adjunct in Serbian are identified, as well as prepositional phrases with spatial meaning on the basis of which a verbal meaning cannot be determined, thus the interpretation depends on the semantics of the predicate.

Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српски језик и лингвистику
Др Зорана Ђинђића 2, 21000 Нови Сад, Србија
dusazd@ff.uns.ac.rs

(Примљено: 16. августа 2021;
прихваћено: 28. октобра 2021)